

מקשה הגמרא: **אי הכי**, שכל אלו ששת הפסוקים כתובים בפרשיות התפילין יוצא שנפישו להו טובי בתי, יש יותר מארבעה בתים.

מתרצת הגמרא: אין כל פסוק בבית נפרד, אלא כך הם סדר הפסוקים בבתיים: הפסוק "כי מי גוי גדול", עם הפסוק "ומי גוי גדול", דמייין להדדי בחד ביתא, כיון שדומים זה לזה הינם בבית אחד⁽³⁰⁾.

והפסוק "אשריך ישראל", עם הפסוק "ומי כעמך ישראל" בחד ביתא, יחד בבית שני.⁽³¹⁾

הפסוק "או הנסה אלהים" בחד ביתא, בבית נפרד בפני עצמו.⁽³²⁾

והפסוק "ולתתך עליון" אף הוא בפני עצמו בחד ביתא, בבית נפרד,⁽³³⁾ וביחד הם

ארבעה בתים.

וכולהו כתיבי באדרעיה, וכל הפסוקים ו-1 הללו כתובים בבית אחד בתפילין של יד.⁽³⁴⁾

ועוד אמר רבין בר רב אדא אמר רב יצחק: כל הרגיל לבא לבית הכנסת כל יום, ולא בא יום אחד, הקדוש ברוך הוא משאיל בו⁽³⁵⁾ שואל אודותיו מדוע לא בא. שנאמר [ישעיה נ י]: "מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך השכים ואין נוגה לו יבטח בשם ה' וישען באלהיו". וכך נדרש פסוק זה: "מי בכם ירא ה'", ה' שואל היכן הוא אותו ירא ה' שהיה רגיל להשכים לבית הכנסת לתפילה,⁽³⁶⁾ ועתה לא בא אלא הלך בדרך חושך דהיינו לדבר הרשות, ולכן "לא נוגה לו", לא יאיר לו היום.⁽³⁷⁾ והדבר תלוי מדוע נמנע מלבוא וכפי שממשיך לבאר⁽³⁸⁾

"ואם לא השכים לבית הכנסת כי לדבר

30. "כי מי גוי גדול" מורה על דבקותנו בו בתפילה, "ומי גוי גדול" מורה על דבקותנו בו בתורה. מהרש"א.

31. כי דומים זה לזה דהיינו שדבקים בו יתברך לעניין ישועה. מהרש"א.

32. פסוק זה מורה על הדבקות בו לעשות להם ניסים ונפלאות. מהרש"א.

33. פסוק זה מורה על הדבקות בו במעלה עליונה, כדכתיב לתהילה לשם ותפארת מהרש"א.

34. תפילין של ראש מחולק לארבעה בתים, ותפילין של יד זה בית אחד, כמבואר במנחות [לד ב].

35. ב"בן יהודע" פירש שהקב"ה מורה למלאכים לשאול בלילה את הנשמות כשעולים "מי בכם ירא ה' וכו'". לכן נאמר בלשון "משאיל".

36. והמשך הכתוב "שומע בקול עבדו" ביאר המהרש"א שנסוב על המשכים לשמוע קול הש"ץ שהוא עובד בתפילתו עבודת כהן גדול כמש"כ ולעבוד את ה' אלקיך וכו'. ובעיון יעקב מפרש שהכוונה ששמע בקול הנביא שאמר אשרי אדם שומע לי וכו', דהיינו המשכים לביהכנ"ס כמבואר להלן [ח א], וראה עוד ב"בן יהודע".

37. היינו שלא יצליח בעסקיו [עץ יוסף].

38. הצל"ח ביאר שתיבת "אשר" באה במקום תיבת "אם", ופירש כוונת הפסוק "אשר הלך

מצוה הלך, אזי נונה לו. ואם לדבר הרשות הלך, אין נונה לו".

ומסיים הפסוק "יבטח בשם ה'" כלומר, מאי טעמא, מהו הטעם שההולך לדבר רשות אין נונה לו? — משום דהוה ליה לבטוח בשם ה' שיתן לו פרנסתו גם אם ישכים לבית הכנסת, (39) ולא בטח. (40)

אמר רבי יוחנן: בשעה שהקדוש ברוך הוא בא בבית הכנסת, ולא מצא בה עשרה, אלא פחות, (41) מיד הוא כועס. שנאמר [שם ב]: "מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה". (42)

אמר רב חלבו אמר רב הונא. (43) כל הקובע מקום לתפילתו, שמתפלל תמיד באותו מקום, (44) אלהי אברהם שקבע מקום

חשכים" — אם הלך חשכים, ומשמע שאם הלך לדבר מצוה אזי "נונה לו".

39. והיינו שמדובר באדם שסבור שעושה בכך מצוה, כי מביא פרנסה לבני ביתו, ולכך אמר שהיה לו לבטוח בה' שיתן לו פרנסתו, ולא היה לו להימנע מבהכנס"ס.

40. יש לדון אם דברים אלו נאמרו לגבי כל התפילות, או רק לגבי השכמה ותפילת שחרית. כי רש"י כתב "אשר ימנע עצמו מלהשכים" ובעיון יקרב ביאר ש"קול עבדו" היינו הנביאים שאמרו להשכים. וראה ב"בניהו" שאין הכוונה למאחר לתפילת שחרית אלא שהיה רגיל להשכים לבית הכנסת לפני התפילה, והפעם הלך לעסקיו והגיע רק לתפילת שחרית.

41. המהרש"א ביאר שמצא שם ט' אנשים, ולכן אמר "מדוע באתי" להשרות שכינתי "ואין איש" וחסר איש אחד למניין, "ואין עונה" דבר שבקדושה. אולם הגרע"א ציין לדברי הזוהר, ושם מדובר באופן שלא היה אף אדם בביהכנס"ס, אבל אם נמצא אחד ואח"כ באים היתר אין הקב"ה כועס, ושכרו של אותו אחד גדול מאד, עי"ש.

42. הגר"א [משלי יד כח] ביאר שכועס גם על אלו שבאו, שהרי מקור מאמר זה נלמד מ"מדוע

באתי ואין איש", ו"איש" הוא לשון שררה, שנתנת לראשון, ואם לא הביא עשרה תחתיו אף הוא אינו נקרא "איש", וראה בהרחבה להלן [מט הערה 52].

43. הגמרא מביאה מאמר זה העוסק בענין תפילה בבית כנסת, ואגב מביאה מימרות נוספות שאמר רב חלבו בשם רב הונא.

44. רבינו יונה ביאר שהכוונה היא למי שלא יכול לבוא לבית הכנסת, שייחד לו בביתו מקום קבוע לתפילה. ואילו הכל בו [יא] פירש, שהכוונה היא שלא יתפלל פעם בבית כנסת זה ופעם בבית כנסת אחר. ולביאוריהם, המתפלל בבית הכנסת, אינו צריך לקבוע לו מקום מיוחד. אולם הרא"ש כתב, שגם המתפלל בבית הכנסת יש לו לקבוע מקום לתפילתו. ובשו"ע [צ יט] פסק כהרא"ש, וראה במג"א [לג] שגם אם מתפלל בביתו, יקבע לו מקום כדי "שלא יבלבלוהו בני הבית". ומשמע שאינו משום מעלת קביעות מקום, כדלהלן.

וביאר רבינו יונה, שהשכר אינו על עצם קביעות המקום, אלא שמראה בכך שאוהב את התפילה, ובודאי מדת ענוה יש בו שתהא תפלתו מקובלת לפני המקום. והרשב"א כתב, שהמקום המוכן לתפילה מוסיף יראה וממנו יבוא למידת החסידות והענוה וכו', מלבד שיש בו עוד תועלת נגלה בקביעות המקום, שהוא גורם

לתפילתו יהיה בעזרו כשם שעזר לו לאברהם אבינו, (45)

וכשמת הקובע מקום לתפילתו אומרים לו [עליו] אי, אוי על חסיד שאבד, אי אוי על עניו שאבד, מתלמידיו של אברהם אבינו, שהרי הלך בדרכיו. (46)

שואלת הגמרא: ואברהם אבינו מנא לך [מנין לנו] דקבע מקום לתפילתו?

משיבה הגמרא: דכתיב [בראשית יט כז]:

"וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם", היינו שכבר עמד שם לפני כן, ואין הכוונה עמידה אלא בתפילה, שהרי נאמר [תהילים קו ל]: "ויעמוד פנחם ויפללו".

ועוד אמר רבי חלבו אמר רב הונא: היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה (47) לפי שמראה בכך ששיבת בית הכנסת הייתה עבורו למשא.

אמר אביי: לא אמרן, איסור זה אינו אלא למיפק, רק בצאתו מבית הכנסת, אבל

להתמיד תפילותיו לעיתים מזומנים, ובהיות המקום בלתי קבוע, יבוא ממנו לידי היאוש והעצלה. והמאירי כתב שמקום קבוע מועיל לכוונת הלב.

וה"רי"ף כתב, כיון שאינו מתפלל בכל מקום מזדמן, מראה שאין תפילתו עליו כמשא וכקבע אלא כתחנונים. והשפת אמת כתב "כמו שיש זכות הצטרפות הרבים, כן יש הצטרפות הרבה זמנים מה שמתפלל בכל יום ויום במקום זה המיוחד וחל הארת הקדושה שם". וכעין זה בענף יוסף, שהשכינה שורה במקום שיחיד קובע תפילתו. ולדבריהם נמצא שאם אינו במקום קביעותו, יש מעלה שיתפלל במקום קבוע של אחר.

ובבית אלקים [תפילה ה] דקדק מלשון הקובע מקום "לתפילתו", ולא "לתפילה", כי המתפלל על דבר אחד וחוזר להתפלל על אותו דבר עצמו, ראוי שישתדל שיהיה במקומו הראשון, והוא סיבה לשמיעת תפילתו, וגם לפעמים בעמדו במקום שהתפלל בראשונה, אף אם כעת אינו מתפלל, הוא נענה, כמו השואל שאלה ממלך בשר ודם והולך לו, ואחר כמה ימים חוזר לאותו מקום ששאל שאלתו כדי שיראנו המלך ויזכור למלאות חפצו וכו', וזהו הקובע מקום לתפילתו שהתפלל כבר וכו'".

והוכיח שאף בתפילת אברהם אבינו על סדום, לא נאמר ששב להתפלל אלא רק שעמד שם וה' זכר אותו וזכותו והציל את לוט בעבורו.

45. ה"רי"ף ביאר, כיון שעושה כמעשיו של אברהם שמתפלל תחנונים, לכן אלקי אברהם יהיה בעזרו. וראה בשפת אמת שביאר לפי דרכו. ובבית אלוהים כתב: זכות אברהם אבינו, שקבע גם הוא מקום לתפילתו, עומדת לו לעזרה. וכמו שנשמעה תפילת אברהם אבינו בשביל שקבע מקום לתפילתו, כן תהיה נשמעת תפילת הקובע מקום.

46. רבינו יונה ביאר, כיון שכל כך מדקדק בתפילתו ואוהב את התפילה, ודאי מידת ענוה יש בו, וכיון שזוכה לענוה יהיה זוכה לחסידות, והיינו שבעבור דקדוק התפילה זוכה לאלו המעלות ויאמרו אותם עליו כשיפטר מן העולם. ומהרי"ץ חיות כתב שכך היה אצלם נוסח פתיחת ההספד.

47. פסיעה גסה לאדם בינוני היא אמה, ויש אומרים שלא יעקור רגלו השניה קודם שיניח הראשונה [ראה שו"ע שא א ומג"א].

למיעל, בהליכתו לבית הכנסת, (48) מצוה למרהט, מצוה לרוץ, (49) שנאמר [הושע ו

ג]: "נרדפה לדעת את ה'", ורדיפה לשון מרצה הוא. (50)

48. הפרישה [צ טז] הביא מספר היראה לר"י, דהיינו רק כשביהמ"ד סמוך ונראה, שנאמר "בית אלוהים נהלך ברגש", ומשמע שהוא משום כבוד וחיבוב ביהכנ"ס, ואין כוונתו לנידון בסוגיין, שהרי הביא מקרא אחר, וגם סמוך נקט כי הריצה לתפלה, וא"כ צריך לרוץ מפתח ביתו. ואכן בכנסת הגדולה כתב בשמו שירון כל הדרך, וסמוך לבית הכנסת ימהר יותר, וראה אליהו רבא.

ופמ"ג [א"א כד] כתב שבשחרית מצוה לרוץ כי התפילין בידו וניכר שהולך לביהכנ"ס, ומשמע שהריצה תלויה בהיכר, וכ"כ הלבוש [צ יב] ירוץ כדי להראות שהיא חביבה עליו, ושמה אינו היכר כלפי אחרים, אלא שריצתו מתייחסת לכבוד המצוה רק כשניכרת.

49. ביאר המהרש"א כי אף שגם רב הונא לא אמר אלא ש'היוצא' אסור לרוץ, אביי הוסיף על דבריו, וחילק, שיש 'יוצא' מבית הכנסת המותר לרוץ, והיינו 'למיעל' כשיוצא מבית הכנסת על מנת להיכנס לבית המדרש. וכן הביא המג"א [צ כו] בשם השל"ה, אולם הפמ"ג כתב דהיינו רק כשביהמ"ד סמוך ונראה.

וה'כותב' [בעין יעקב] ביאר שכוונת אביי שהיוצא ודעתו לחזור מותר לו לרוץ, והלחם חמודות אוסר בזה מפני חשש הרואים, וכתב המג"א שאם עדיין לא יצאו המתפללים אין חשש, וגם מוטב שיחשדהו ולא יפסיד קדושה או קדיש.

והפני יהושע כתב שכוונת אביי לחדש כי אפילו אם ביציאתו הולך לדבר מצוה ואינו חושש להנזק בפסיעה גסה, אסור לרוץ [דלא כהמג"א], אך בכניסתו לביהכנ"ס מצוה עליו לרוץ — אף שאמרו בשבת [ק"ג ב] שפסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם

— ההולך בדרך מצוה ושלוחי מצוה לא ידעו דבר רע. אולם בראש יוסף [וכן בפמ"ג צ כה] כתב, כיון דשכיח הזיקא למאור עיניו, אפילו שלוחי מצוה נזוקין בו.

והנה הגמרא פתחה ב'פסיעה גסה' וסיימה ב'ריצה', ומשמע שה'רץ' פוסע 'פסיעה גסה', ולכאורה בכניסתו שיש מצוה לרוץ, מותר גם בפסיעה גסה. אולם הפמ"ג כתב שלא התיירו 'למיעל' אלא לרוץ בפסיעות קטנות, אבל לא לפסוע פסיעה גסה. והצל"ח ביאר שהטעם הוא משום שהריצה נראית יותר חיפזון, וחיידש רב הונא שהיוצא אסור אפילו בפסיעה גסה, ואילו אביי חיידש שבכניסתו מותר רק לרוץ אך לא פסיעה גסה.

50. שהרודף הרי הוא רץ. רש"י.

ורבינו יונה כתב "שנאמר ונדעה ונרדפה את ה', כלומר כשנרדפה נזכה לידיעה, שכל הדברים צריכין הקדמות, והרדיפה בכאן היא הקדמה שמתוך חשקו ותאותו הוא הולך במרוצה, ומזה יבוא אל הידיעה". וביאורו מוכח מהכתוב הקודם לפסוק זה "יחיינו מיומיים, ביום השלישי יקיימנו ונחיה לפניו", ודרשוהו [ב"ר נו א] על עקדת יצחק, וביאר הגר"א [קול אליהו בראשית טז] ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולכך יחיינו בעוה"ז בזכות ההכנה שב"יומיים" שהלכו לעקידה, אך שכר המצוה שעשה "ביום השלישי" שמור לעתיד לבא ש"נחיה לפניו", ונמצא שהמשך הכתוב "נדעה נרדפה" נסוב על ההקדמה שמביאה לידיעת המצוה.

אכן לכאורה ביאור זה שייך רק לדעת המאירי [הוריות יא] שזריזין מקדימין בכל מצוה משום חביבות המצוה, אך בשו"ת פני יהושע [טו] נקט שמקדימין מחשש שמא ישתנה המצב ותבטל המצוה, וטעם זה אינו לחיבוב

אמר רבי זירא: מריש כי הוה חזינא להו לרבנן, בראשונה כשהייתי רואה את תלמידי החכמים דקא רהטי לפרקא בשבתא, שרצים בשבת לשמוע את הדרשה. אמינא קא מחליין רבנן שבתא, אמרתי שהם מחללים את השבת, שהרי אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת.⁽⁵¹⁾ כיון דשמענא להא דאמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: לעולם ירוין

אדם לדבר הלכה⁽⁵²⁾ ואפילו בשבת, שנאמר [יהושע יא י]: "אחרי ה' ילכו כאריה ישאג",⁽⁵³⁾ אנא נמי רהיטנא, אף אני התחלתי לרוץ⁽⁵⁴⁾.

אמר רבי זירא: אנרא דפרקא רהטא, עיקר קבלת השכר של הרצים לשמוע דרשה מפי החכם הינו עבור הריצה.⁽⁵⁵⁾

מצוה, ויתכן שרבינו יונה נקט טעם למצוה בעצם הריצה, ולהלן נרחיב בזה.

51. רש"י [ד"ה מחליין] הביא משבת [קיג ב] שאסור לפסוע פסיעה גסה בשבת, והיינו כדלעיל, שסתם ריצה יש בה פסיעה גסה. אבל הפמ"ג [שא] כתב שהריצה בשבת היא אסורה גם ללא פסיעה גסה, והיא איסור נוסף על איסור פסיעה גסה. וראה בשו"ע שם שבחורים המתענגים בריצתם, מותרים לרוץ בשבת, ומשמע שהאיסור רק ב"הילוך חול" שבו נחפז האדם לעסקיו [מ"ב שם א] אך כאשר רצונו בעצם הריצה, אינו הילוך חול, ומותר בשבת.

ולפי זה מדויק הלשון "כי חזינא לרבנן", שהרי כולם אין מבינים את השיעור, ומצוותם בעצם הריצה, ולכן אין בה חילול שבת, וכל טענתו היתה לת"ח שמבינים ולהם המצוה בשיעור, והם רק רצים לדבר מצוה, ואסור בשבת. וראה הערות הבאות.

52. הרמב"ם [שבת כד ד] כתב "מותר לרוץ לדבר מצוה [בשבת] כגון שירון לביהכנ"ס או לביהמ"ד", ונראה שדקדק להביא מצוות אלו כדוגמא, ללמד שההיתר הוא רק כשיש מצוה בעצם הריצה, ולא כאשר נחפז לדבר מצוה, וכן נקט מהר"ל [נתיב העבודה ה, ודרך החיים אבות ה יד] שרק בהם יש שכר פסיעות, כי עצם ההליכה היא מצוה, ואילו בשאר המצוות היא רק הכשר, וראה בסמוך.

53. הצ"ח ביאר, כי כשם שהשומע שאגת אריה ומתיירא הולך במרוצה ומותר אף בשבת משום סכנה, כך תלכו אחרי ה' — לדבר הלכה. והרד"ק ביאר, כי כשם שהאריה השואג לאסוף אליו את החיות הם רצים אליו, כן ירוץ לדבר מצוה.

54. לכאורה תמוה, הרי גם קודם פסוק זה ידע שמצוה לרוץ למצוה, ואם כן למה אסרה בשבת, ואם משום שעצם הריצה היא מעשה חול אף שהיא לצורך מצוה, אם כן מה הועיל לו פסוק זה להתירה. ומוכח שמסברא המצוה לרוץ היא רק בכדי להקדים את קיום המצוה, ונחשב כהילוך בחפזון שהוא דרך חול, אך הפסוק מלמד, שעצם הריצה היא מצוה, [ואפילו אם מאריך דרכו כדי לרוץ], וכיון שכן אינה נחשבת חפזון, ומותרת בשבת, וראה מסילת ישרים [ג] ופחד יצחק [פסח א].

55. כך פירש רש"י, לפי שרובם אינם מבינים את דברי החכם שיוכלו לחזור עליהם לאחר מכן ויקבלו שכר לימוד. ודייק מכך הרוגוטשובר [בהערות לספר פסקי תשובה] שבתלמוד תורה אין יוצאין בשמיעה, אע"ג דבעלמא שומע כעונה, ושכר הלימוד הוא רק אם יוכלו אח"כ לחזור על הדברים בעצמם, וראה אבודרהם [הל' ק"ש].

אכן המהרש"א ביאר שמדובר בת"ח שכבר

אמר אביי: אגרא דכלה, שכר הבאים לשמוע את הדרשה בהלכות הרגל בשבת שלפניו, דוחקא, הוא עבור הדוחק שיש שם. (56)

אמר רבא: אגרא דשמעתא סברא, שכר

העוסק בדבר הלכה, היא היגיעה והטורח להבנת טעמו של דבר. (57)

אמר רב פפא: אגרא דבי טמיוא, שכר ההולכים לבית האבל הוא שתיקותא, על שתיקתם. (58)

המצוה, ולא למצוות לימוד התורה.

57. רש"י. ובהקדמת ספר אשר לשלמה [מועד] דקדק מדבריו שאין העמל והיגיעה להבין נחשבים כהכנה למצוות לימוד תורה בלבד – ואילו עצם המצוה מתקיימת רק כשיבין – אלא היגיעה עצמה היא המצוה, שהרי עליה השכר ניתן. וראה בספר תאוה לעינים שנוטל שכר גם על סברא שדחאה.

והיעב"ץ ביאר כדרכו ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אלא שת"ת הוא מהדברים שאוכל פירותיהם גם בעוה"ז, לכן "סברא עצמה היא אגרא מיד, שאין הנאה רבה ממנה, שמחה ושעשוע לנפש, ושמועה טובה שאדם משיג בה סברא שכלית תדשן עצם החכם המבין דבר לאשורו". וה"ר"ף כתב שהטורח ויגע בהלכה להבינה על בורייה, שכרו שתודמן לו סברא ישרה והגונה.

58. כך פירש תוס' הרא"ש. ועניין השתיקה הוא "שיש להם לישב ולשתוק ולשמוע דברי הגדול המנחם אותו, ואם היו אחרים מדברים אין זה כבוד ותנחומים לאבל". והמהרש"א כתב שעניין השתיקה לפי שאין המנחמים רשאים לומר דבר עד שיפתח האבל.

ורבנו חננאל והערוך פירשו שהכוונה לאבל עצמו ששכרו על השתיקה, שמקבל דינו באהבה כמש"כ "וידום אהרן".

והרשב"ם [ב"ב קטז א] ביאר שהכוונה לבית שמת נמצא בו שאסורים בלימוד תורה משום לעג לרש ויקבלו שכר על שתיקתם.

יודעים את דברי ההלכה, ועיקר שכרם הוא עבור הריצה. וכן פירש בהמשך לגבי דוחקא בכלה, ונקט שאין עניין בעצם השמיעה. אך בתוס' לקמן [כ ב ד"ה כדאשכחן] מבואר שגם בת"ת שומע כעונה, וכ"כ בספר חרדים [פג] והגר"א [מז ד] והגר"ז [ת"ת ב יג]. וסייעתא לזה לעיל [ע"א] ש"שנים מיכתבי מליהו" והיינו שאף השומע נכתב בספר, וראה בהקדמת אשר לשלמה שאף אם מקיים ת"ת בהרהור, אינו אלא אם מבין

ולגבי מה שנקט רש"י שאינם מקבלים שכר על עצם הלימוד, כי אינם מבינים כראוי, ראה במג"א [נ ב] שהקורא משנה ואינו מבין אינו נחשב לימוד כלל, ובשו"ע הגר"ז [שם יג] כתב דהיינו רק בתורה שבע"פ, אך בתורה שבכתב מקיים מצוה, ולהלן נרחיב.

והיעב"ץ כתב ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולכן בהאי עלמא יש שכר רק על הריצה והדוחק, ואילו ה'כותב' ביאר שמלבד השכר על עצם הדבר יש שכר גם על הריצה והדוחק, וראה עוד בתוס' הרא"ש ובפני יהושע.

56. בבניהו ביאר ש"כלה" היא דרשה קבועה הנאמרת לפני הרגל, וכולם יודעים ובאים אף מכפרים סמוכים ולכן יש בה דוחק, אך "פרקא" היא דרשה מזדמנת של חכם שהגיע לעיר, ורק אחר שפותח בדרשה יוצא הקול ורצים לשמעה, לכן בפרקא אמר ריהטא, ובכלה אמר דוחקא.

ומהר"ש אלגאזי [בספרו תאוה לעינים] כתב שאין נוטלים שכר על הלימוד בדרשה, כיון שעיקר ענינם בהלכות הרגל הוא כדי לדעת סדר

אמר מר זוטרא: אנרא דתעניתא, השכר על התענית צדקתא, על הצדקה שנותנים לפרנסת העניים שצמו באותו יום. (59)

אמר רב ששת: אנרא דהספדא, השכר המספידין את המת הוא דלויי, על הרמת הקול בלשון צער ועגמת נפש, כדי שיבכו השומעים.

אמר רב אשי: אנרא דבי הילולא, השכר שמקבל המשתתף בחתונה, מילי על שמשמח את החתן בדברים. (60)

אמר רב הונא (61): כל המתפלל אחרי בית הכנסת נראה ככופר במי שהקהל מתפללין לו, ולפיכך נקרא רשע. שנאמר [תהילים יב ט]: "סביב רשעים יתהלכו". "סביב" היינו חוץ לבית הכנסת, רשעים יתהלכו.

אמר אביי: לא אמרן, לא אמרנו כן שנקרא רשע אלא דלא מהדר אפיה לבי בנישתא, רק אם אינו מחזיר את פניו לבית הכנסת, אבל מהדר אפיה לבי בנישתא, לית לן בה. אם מחזיר פניו לבית הכנסת, אינו נקרא רשע. (62)

ואחוריו לכותל [ציור ב].

59. המנהג היה לקבץ מעות לצדקה בליל התענית [רש"י סנהדרין לה א]. ומהרש"א הביא טעם נוסף, שהיו נותנים לצדקה כשיעור דמי אכילה של יום כדי שלא יהנה ממה שהתענה.

60. ב"בניהו" פירש שהכוונה היא שישב בדברים את הכלה בפני החתן. ובשם הגרע"א מובא שצריך לדקדק בזה לכל אחד לפי מדרגתו; לבן תורה יש לשמחו בדברי תורה, כי זה עיקר השמחה; לאיש פשוט יש לשמחו בשיחה בדברי אגדה; להמוני, בשיחה נאה במילתא דבדיחותא במילי דעלמא [ראה נטעי גבריא עמ' קנו].

61. יש הגורסים אף כאן "אמר רב חלבו אמר רב הונא" [אגור קלז, מנורת המאור נר שלישי קיח], ובטור [צ] גרס "אמר רב חלבו".

62. רש"י ביאר שמדובר בבית כנסת שפתחו בצד מזרח, והמתפללים בו פניהם למערב ואחוריהם למזרח. והמתפלל מאחוריו, עומד במזרחו ומפנה גבו למתפללים ומתפלל למזרח, [ציור א]. ובביאור הגר"א צ יא כתב שהמערב נקרא אחור, ומשמע שעומד לפני כותל מערב,

ורבינו יונה הבין מדברי רש"י, שפתחיהם בכותל מערבי הפונה למזרח, והעם מתפללים למזרח, והוא עומד לפני כותל מערב ומפנה גבו לציבור ומתפלל למערב. [ציור ג]. ואין חילוק בין הביאורים, אלא היפוך הצדדים, וראה דרכי משה ומהרש"א. וכתב הב"י בסימן צ' שיש להחמיר בשני הצדדים, והביא בשם סמ"ק שיהפוך פניו לצפון או לדרום, אך הפמ"ג [א"א ט] נקט שהעומד במזרח יהפוך פניו למערב ולא לצפון ודרום, כי י"א שאם מתפלל לכוון

ההוא גברא דקא מצלי אחורי בי בנישתא, מעשה באדם שהתפלל אחורי בית הכנסת ולא מהדר אפיה לבי בנישתא, ולא החזיר את פניו בתפילה לעבר בית הכנסת. חלף אליהו חזייה, אליהו הנביא עבר שם וראהו, אידמי ליה כטייעא, נתגלה לפניו כסוחר ערבי, אמר לו אליהו: כדו בר קיימת קמי מרך, הנך עומד לפני אדונך כאילו יש שתי רשויות, שהרי אתה מתפלל בחוץ לצד אחר מהמתפללים שבתוך בית הכנסת.⁽⁶³⁾ שלף ספסרא וקטליה, שלף אליהו חרב, והרגו.⁽⁶⁴⁾

אמר ליה ההוא מרבנן [אחד החכמים] לרב ביבי בר אבוי, ואמרי לה ויש האומרים שרב ביבי אמר זאת לרב נחמן בר יצחק: הפסוק שהוזכר "סביב רשעים יתהלכון" מסתיים "כרום זולת לבני אדם", מאי "כרום זולת לבני אדם"?

אמר ליה: אלו דברים שעומדים ברומו של עולם, כמו תפילה שעולה למעלה,⁽⁶⁵⁾ ובני אדם מזלזלים בהם.

ביהכנ"ס, מותר].

וביאר, שנקרא רשע מפני שלש סיבות: א. מפני שכולם בפנים והוא מבחוץ. ב. שכולם מתפללין למזרח והוא למערב. ג. שאחוריו כלפי בית הכנסת. ורק באופן שיש שלש הסיבות נראה ככופר במי שהציבור מתפללין לו, אבל אם חסרה אחת הסיבות, כגון שעומד בבית הכנסת, אף שמתפלל לצד מערב, אינו נקרא רשע. וכתב הפמ"ג שם שבג' סיבות נקרא רשע, ב' אסור, ובא' מותר בדוחק. וראה בתחילת דברי רבינו יונה שבתוך ביהכנ"ס "אין לו" להתפלל למערב, ואף שהוא רק חסרון אחד, אסור, משום שהסיבות גורמות שיראה כב' רשויות [ומשום כך נקרא רשע], ולכן אף שמתפלל במקום הציבור, אסור להפוך פניו. ובשם רבינו יצחק הזקן פירש שהפתח במערב, והציבור מתפללים למזרח, והוא עומד לפני כותל המזרח ומתפלל למזרח, ונמצא שאחוריו כלפי בית הכנסת, [ציור ד]. ואף שמתפלל לאותו רוח שהציבור מתפללין, נקרא רשע מפני ב' סיבות. א. שכל הציבור בפנים והוא בחוץ. ב. שאחוריו לבית הכנסת. אבל אם פניו כלפי ההיכל אף שכולם מתפללים למזרח והוא למערב, כיון שפונה ככל הציבור להיכל, אינו נקרא רשע.

אולם תוס' הביאו בשם רש"י [וכ"כ רש"י על הרי"ף] שהציבור בביהכנ"ס פניהם למזרח ואחוריהם למערב, ופתח ביהכנ"ס למזרח, והוא מתפלל בצד מערב של ביהכנ"ס וגבו לביהכנ"ס, [ציור ה].

63. הערוך גרס "כדובר קיימת קמי מרך" ומפרש: אחוריך קמי מרך.

64. רש"י גרס "חלף ההוא טייעא" ולא גרס שהיה אליהו, ועי' במהרש"א ובבן יהודע.

65. רש"י. וראה נפש החיים [ב י—יג ובהגה] שכל תיבה עולה למעלה לפעול פעולתה

סו ב]: "הרכבת אנוש לראשנו, באנו באש ובמים", אם הרכבת לנו נושה, (68) שהלווה לנו כספים ותובעם חזרה, הרי זה כאילו באנו באש ובמים. (69)

ועוד אמר רבי חלבו אמר רב הונא: לעולם יהא אדם זהיר בתפילת מנחה להתפלל בתחילת זמנה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה, (70) שנאמר [מלכים א ח לו]: "ויהי בעלות המנחה ניגש אליהו הנביא ויאמר וגו', ענני ה' ענני". ואמר פעמיים "ענני" כי התכוון לבקש שני דברים: ענני שתירד אש מן השמים, וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם. (71) הרי שאליהו התפלל

הגמרא מביאה פירוש נוסף: רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו [שניהם אמרו]: כיון שנצטרך אדם לעזרת הבריות, כגון שלוח מהם ממון, מזלזלים בו עד שפניו משתנות ככרום. שנאמר, "כרום זלות לבני אדם". מאי [מהו] "כרום"? כי אתא רב דימי אמר: עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו, וכיון שהחמה זורחת מתהפך צבעו לכמה גוונים. כך משתנות פניו של הנצרך לבריות, מתוך שמזלזלים בו. (66)

רב אמי ורב אסי דאמרי תרוייהו, שניהם אמרו שהנצרך לבריות הרי הוא כאילו נידון בשני דינים: אש ומים! (67) שנאמר [תהילים

במים.

70. הרשב"א ביאר שרב הונא הוכיח מאליהו ולא מיצחק שתקן מנחה [כדלהלן כו ב], משום שאליהו דן עם נביאי הבעל שתלו כחם בתגבורת השמש, ואף שהודו שהקב"ה ברא העולם, סברו שמסרו לגלגלים וכפרו בהשגחתו, ואליהו טען כנגדם שכל הכוחות תלויים בזמנם ומקומם, ולכן נתן להם לנסות כחם כל זמן שהשמש בגבורתה, ולא החל תפלתו אלא כאשר עבר זמן זה.

עוד כתב שלא נחלקו באיזו תפלה ראוי שיזדרז, אלא כל אחד הוסיף שגם בתפלה זו היא זהיר, ונמצא שצריך להזהר בכלן, כי זמני התפלות הם כנגד זמני העליה והירידה של האדם, ששחרית נגד נערות שהיא עת העליה, ומנחה כנגד בחרות שהיא עת העמידה, וערבית נגד הזקנה שהיא עת הירידה.

71. בעיון יעקב ביאר שהוצרך להביא דרשא זו, אף שבתחילת הפסוק מוכח שנענה בתפילת המנחה, שנאמר "ויהי בעלות המנחה", כיון שלולי הדרשא הוה אמינא שהוצרך לכפול

בשורשה העליון, והיינו דוקא בלשון הקדש. והערוך [ערך כרם] פירש שהכוונה על האנשים המקיימים את התפילה ומצוות שהם עומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהם.

66. "כאותו עוף שבשעה שהחמה זורחת עליו משתנה לכמה גוונים, לפי ענין הזהורית אשר יאירו מול פניו, כך משתנה פני מי שנצרך לבריות לפי הענין האדם המפרנסו והעושה עמו טובות, שיש שנותן בעין טובה ויש בעין רעה ויש בעין בינוני" – מהרש"א.

67. ביאר המהרש"א שאזיל סומקא הוא תולדת האש, ואתי חיורא הוא תולדות המים.

68. "ראשינו" הוא מלשון התרגום של נושה, שכן "כנושה" מתורגם "כרשיא" [רש"י].

69. המהרש"א והגר"א ביארו שאזיל סומקא הוא תולדת האש, ואתי חיורא הוא תולדות המים. ובבן יהוידע פירש שאם העשיר צועק על הלוחה בקול אף וחימה, נחשב כנידון באש, ואם מניחו תלוי ועומד עד שיתקרר דמו נחשב כנידון

“בעלות המנחה”, ומשמע מיד בתחילת זמנה.

רבי יוחנן אמר: אף בתפילת ערבית יש להיזהר להתפלל בתחילת זמנה⁽⁷²⁾, שנאמר [תהילים קמא ב]: “תכוון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב”, “מנחת ערב” היא תפלת ערבית, ומלמד שתהא סמוכה לקטרת של בין הערביים.

רב נחמן בר יצחק אמר: אף תפילת שחרית

יש להיזהר להקדים ולהתפלל, שנאמר [תהילים ה ד]: “ה' בקר תשמע קולי, בקר אערך לך ואצפה”, וכפילות תיבת “בוקר” מלמדת שיש⁽⁷³⁾ להקדימה.

ועוד אמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל⁽⁷⁴⁾ הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו, עובר [מזלזל] בחמישה “קולות” שבירך בהן הקדוש ברוך הוא את ישראל. שנאמר בירמיה [לג א] שאמר בשם ה', עוד ישמע ביהודה וירושלים, “קול ששון וקול שמחה,

בקשתו כי אינה עת רצון. ובבן יהוידע כתב שמתוך שבקש שתי בקשות מוכח שמנחה היא עת רצון, שהרי לגבי שאר תפלות אמרו אין לו לאדם לבקש שתי בקשות בבת אחת.

והגר”א ביאר שהוצרך לבקש שלא יאמרו מעשה כשפים הן, כי התפלל בשעת המנחה, וממה שהמתין עד אז ולא התפלל קודם כדי שלא יחשדוהו בכשפים, מוכח שלא היתה עת רצון להוריד אש מהשמים אלא בתפילת המנחה, וראה ענף יוסף.

72. התבאר לפי המהרש”א, שנקט כי לא נחלקו איזו תפלה עדיפה, ובמקום שהוא אנוס יתפלל רק אותה, אלא כל הנידון על הזריזות לתחילת זמן התפלה [ומשמע שרבי יוחנן סובר שיש להתפלל מנחה מיד בזמנה, ותמוה שהרי להלן כט ב סובר רבי יוחנן שמצווה להתפלל עם דמדומי חמה. וראה ב”י רלב]. אך בעיון יעקב כתב שדנו איזו תפלה עדיפה, שבה ישאל אדם את צרכיו.

והטור [שם] כתב: “וכשיגיע זמן תפילת המנחה יתפלל, ומאוד צריך להיזהר בה דאמר רבי חלבו אמר רב הונא לעולם יזהר אדם בתפילת המנחה וכו’, והטעם מפני שתפילת שחרית זמנה ידוע בבוקר בקומו ממיטתו מתפלל מיד קודם שיהא טרוד בעסקיו, וכן של ערב

בלילה זמנה ידוע בכואו לביתו והוא פנוי מעסקיו, אבל של מנחה שהוא טרוד בעסקיו, צריך לשום אל ליבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל אותה, ואם עשה כן שכרו הרבה מאד.”

וביאר המאמר מרדכי שסבר כי אין עדיפות במנחה על שאר תפלות, אלא שהוצרכו להזהיר עליה יותר, ועקב הקושי השכר רב יותר. אולם הפרישה ואליהו רבה נקטו שכוונת הטור כי מנחה עדיפה, משום הקושי שיש בה, ואז התפלה מתקבלת יותר

73. וכן מצינו ב”קטורת” שנאמר בה פעמיים “בבוקר”, ודרשו מכך [פסחים נח ב] שקודמת לתמיד של שחר.

74. בקובץ שיעורים [כתובות ה] דקדק מלשון “כל” שגם אדם חשוב חייב לשמח חתן וכלה, והוכיח מכך שהחיוב לשמח אינו מצד השבה על ההנאה משמחת החתן, אלא משום שבהנאתו נעשה שותף בשמחה, וחייב בה כאחד המחוננים. וכיון שאדם חשוב משיב על הנאתו בעצם השתתפותו, ובכל זאת חייב לשמח, בהכרח שהחיוב כשותף, וראה בעזר מקודש [הג’ לשו”ע אה”ע, סה] שאדם חשוב די בהשתתפותו.

קול חתן וקול כלה, קול אומרים הודו את ה' צבאות".

ואם משמחו (75) לחתן, מה שכרו? (76)

אמר רבי יהושע בן לוי: זוכה לתורה שניתנה בחמישה קולות. שנאמר בפרשת מתן תורה [שמות יט טז] חמשה "קולות": "ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר, ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר [מיעוט 'קולות' – שתיים], וקול שופר וגו'. [ושם יט]: "ויהי קול השופר הולך וחזק מאד, משה ידבר, והאלהים יעננו בקול". (77)

שואלת הגמרא: איני! הרי התורה ניתנה ביותר מחמישה קולות, והא כתיב בהמשך הפרשה [שם כ טו]: "וכל העם רואים את הקולות", ומשמע שהיו שם קולות נוספים.

משיבה הגמרא: אותן 'קולות' המוזכרים בפסוק זה, הם אותם הקולות דקודם מתן תורה הו'. כלומר, הם הקולות שכבר הוזכרו בפסוקים לעיל, כ"קול השופר". (78)

רבי אבהו אמר: המשמח את החתן כאילו הקריב קרבן תודה, שנאמר בסיום הפסוק של חמשת הקולות "קול אומרים הודו את ה'... מביאים תודה בית ה'".

רבי נחמן בר יצחק אמר: המשמח את החתן כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, שנאמר בסיום הפסוק של חמשת הקולות, שהוזכר: "כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה, אמר ה'".

ועוד אמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל אדם

75. כתב המאירי שמשמחו בכל מיני שמחה, ובבית שמואל [סה] כתב כי אף שלא נהנה מסעודתו, מצווה לילך ולשמח.

ובעזר מקודש [שם] כתב שכל דבר שיכול לשמחו הוא בכלל המצווה, ואף אם מושיט לו מאכל או משקה או מכבדו וכו', וראה בטעמי המנהגים [תתקפ] שמתעם זה נהגו לתת דורון כדי לשמחו. ולכאורה אינו מועיל אלא שלא יעבור בה' קולות, אך שחר בי הילולא הוא רק על "מילי" וכנ"ל.

76. הגר"ח מוולאזין העיר שלכאורה שכרו הוא בעצם מה שאינו עובר על האיסור. וביאר על פי הפרישה [אה"ע סה] כתב שאם אינו נהנה אינו עובר, ולפ"ז הגמ' היא בדוקא "אם שמחו" ולא נהנה, שהרי אף אם לא שמחו אינו עובר, ואם כן כשלא נהנה ושמחו מגיע לו שחר.

77. בעץ יוסף מפרש, כיון שהתורה כתבה חמישה "קולות" ודאי באה לרמוז שהמשמח חתן

כאילו קיים חמישה חומשי תורה או כאילו לומד חמישה חומשי תורה, ולפי שחביבה מצווה בשעתה לכן הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו מזלזל בחמישה קולות, כלומר שאינו מדקדק בפסוק, כי אילו דייק היה מבין שנכתב חמישה קולות לרמוז שמקיים חמישה חומשי תורה וזהו שאמר ואם משמחו זוכה לתורה.

78. ובאה התורה להשמיענו שהיו רואים את הקולות [רש"י]. ובפירוש הפסוק "רואים את הקולות" פירש רשב"ם "הברד והאבנים כדכתיב [במכת ברד] קולות אלהים וברד" וכמבואר כאן, שראו את הקולות המוזכרים.

אך רש"י שם פירש שראו את עצם דיבור ה' באומרו את הדברות, ומקורו במכילתא "ראו אש יוצא מפי הגבורה ונחצב על הלוחות", ובפרקי דרבי אליעזר [מא] "ראו את הקול יוצא מפי הגבורה בברקים וברעמים", וכן פירש רש"י בשבת [פח ב].

שיש בו יראת שמים, דבריו נשמעין, מתקבלים, (79) שנאמר [קהלת יב יג] "סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא, ואת מצוותיו שמור, כי זה כל האדם". וכך נדרש: לסוף דבריו, הכל נשמעין. ולמי? למי שאת האלהים ירא! (80)

מאי, מה הכוונה בסיום הפסוק "כי זה כל האדם"?

אמר רבי אלעזר: אמר הקדוש ברוך הוא: כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל שיברא זה הירא שמים. (81)

רבי אבא בר כהנא אמר: שקול זה כנגד כל העולם כולו.

רבי שמעון בן עזאי אומר, ואמרי לה [ויש האומרים] רבי שמעון בן זומא אומר: כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה, להיות לעזר לירא שמים. (82)

ועוד אמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום, (83) יקדים לו, יראה להקדימו בברכת השלום, שנאמר [תהילים לד טו]: "בקש שלום ורדפהו".

ואם נתן לו שלום ולא החזיר, ולא ברכו לשלום חזרה, נקרא גזלן. שנאמר [ישעיה ג יד] "ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם", והרי אף גזלת עשיר גזלה היא? אלא הכוונה לגזלה מעני שאין מה לגזול ממנו אלא שלא להשיב על שלומו. (84)

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: (1) מניין א-2 שהקדוש ברוך הוא מתפלל? שנאמר [ישעיה נז ז]: "והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי". "בית תפילתם" לא נאמר, אלא "בית תפילתי", מכאן שהקדוש ברוך הוא מתפלל.

כמו שאמרו פני משה כפני חמה וכו', ועל עולם התחתון אמר לא נבראו אלא לצוות לזה כדי שישמשו אותו ויעשו עבודתו.

83. המהרש"א דייק שאם אינו רגיל ליתן לו שלום אין לו להקדים לו, ובטעם הדבר כתב שמא לא יחזיר לו ויקרא גזלן.

84. כך פירש רש"י, והגר"א ביאר שגזל את "עניית" השלום, והיינו כי מדת העני היא שלום, שהוא ככלי המחזיק את כל הברכות אף דלית ליה מגרמיה כלום, ומקור לזה ברש"י ויקרא [כו ו], עי"ש.

1. הגמרא מביאה מימרא זו של "רבי יוחנן משום רבי יוסי" העוסקת בעניין תפילה, ואגב מימרא זו מביאה עוד מימרות שאמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בעניינים אחרים.

79. עץ יוסף. עוד פירש שם שדבריו נכנסים ללב השומעים.

80. עפ"י ריטב"א. ומבאר המהרש"א שלא נאמר "הכל תשמע" בלשון צווי כהמשך הפסוק, אלא "הכל נשמע" ולפיכך משמע לדרוש כן.

81. כך פירש רש"י. והריטב"א פירש שהעולם נברא לעבוד את ה' וליראה אותו, ונמצא שזה הירא מקיים את העולם, ומי שאינו ירא הרי הוא כבהמה שאינו עושה את הדברים שנברא לעשותם.

82. המהרש"א ביאר שאין כאן מחלוקת, אלא שרבי אלעזר דיבר על עולם המלאכים, שנברא בשביל האדם כדי לזכותו אם יהיה יר"ש, ועל עולם אמצעי אמר שהוא שקול כנגד כל העולם,